

Cisek, Sabina red. (2016). Inspiracje i innowacje: zarządzanie informacją w perspektywie bibliologii i informatologii. Kraków: Biblioteka Jagiellońska.

Agnieszka Długosz-Pysz

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej
Uniwersytet Jagielloński

Udostępnianie źródeł historii mówionej (*oral history*) w internecie

Providing online access to oral history testimonies

Słowa kluczowe: archiwa cyfrowe, formalne i rzeczowe opracowanie informacji, historia mówiona, źródła mówione

Keywords: cataloguing and indexing, digital archives, oral history, oral history testimonies

Abstrakt

W artykule podjęto problematykę tworzenia cyfrowych archiwów źródeł mówionych (ang. *oral history*), będących jednym z typów internetowych archiwów jakościowych danych badawczych. Na początku przedstawiono istotę metody *oral history* w ujęciu procesualnym, a następnie scharakteryzowano stosowane współcześnie rozwiązania w zakresie opracowania i udostępniania w sieci relacji ustnych w ich oryginalnej, tzn. dźwiękowej lub audiowizualnej postaci. W tekście odwołano się do przykładów ilustrujących wykorzystanie technologii cyfrowych na etapie opracowania i udostępniania wywiadów *oral history* użytkownikom.

Abstract

This article deals with the issue of building oral history digital collections which belong to the broader category of qualitative data archives. In the first part of the paper the oral history method was introduced and the phases of the oral history process were briefly discussed. Then different approaches to curating and disseminating oral history interviews in the form of digital sound and video recordings were presented and best practice examples in providing online access to oral testimonies were shown.

Wprowadzenie

Rozwój technologii komputerowych i sieciowych stworzył szansę na szerszy dostęp do wielu cennych danych jakościowych, wśród których znajdują się także wykorzystywane m.in. przez przedstawicieli nauk społecznych i humanistycznych źródła *oral history*. Coraz więcej instytucji nauki, kultury i stowarzyszeń posiadających w swym zasobie takie materiały organizuje archiwa cyfrowe. Celem artykułu jest omówienie stosowanych obecnie metod opracowywania oraz sposobów udostępniania źródeł historii mówionej w internecie, ze wskazaniem najlepszych praktyk w tym zakresie.

Metoda *oral history* w ujęciu procesualnym

Termin *oral history* (historia mówiona, historia oralna) bywa wciąż różnie interpretowany. Używa się go zarówno na oznaczenie **metody** rejestracji, zachowywania i analizowania relacji ustnych, jak również w odniesieniu do **dokumentów** uzyskanych w efekcie rozmów ze świadkami historii (The Principles, 2009). W tym drugim znaczeniu pojęcie *oral history* to, zgodnie z definicją zaproponowaną przez Martę Kurkowską-Budzan, „rejestrowany (na dowolnym nośniku audio lub wideo) wywiad narracyjny skupiony na indywidualnym doświadczeniu przeszłości, dający opowiadającemu możliwość jak najpełniejszego przekazania swego doświadczenia i podzielenia się refleksją nad nim, nieograniczony czasowo, do którego to wywiadu mówca posiada pełnię praw autorskich” (Kurkowska-Budzan, 2011, s. 11). Na określenie takich dokumentów używa się w polskim piśmiennictwie między innymi terminów: relacje historii mówionej, relacje *oral history*, relacje świadków historii, źródła mówione, źródła *oral history*, źródła oralne, źródła (świadcstwa) ustne. W dalszej części artykułu określenia te będą stosowane zamiennie.

Nieco większy problem stwarza wyjaśnienie pojęcia *oral history* w znaczeniu metody. Dzieje się tak przynajmniej z dwóch powodów: po pierwsze, jest ona stale rozwijana, po drugie, w badania nad nią włączają się przedstawiciele różnych dyscyplin. Zarys dziejów historii oralnej, zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w Europie znaleźć można w artykule Magdaleny Fiternickiej-Gorzko, która zauważa, że w chwili obecnej

ma ona charakter „interdyscyplinarnego badania jakościowego” (Fiternicka-Gorzko, 2012, s. 23). Metodą tą posługują się między innymi historycy, socjologowie, pedagodzy, badacze folkloru, etnolingwiści, kulturoznawcy.

Z uwagi na cel niniejszego artykułu, dla zdefiniowania historii mówionej jako metody, przyjęta zostanie perspektywa procesualna zaproponowana przez Michała Kierzkowskiego (2014, s. 7-9). Zgodnie z nią *oral history* składa się z kilku ściśle powiązanych ze sobą etapów. Na samym początku następuje wytworzenie („wygenerowanie”) źródła historycznego w postaci relacji świadka historii utrwalonej w formie dokumentu audialnego lub audiowizualnego. Dokument taki zostaje następnie przetworzony (np. zaopatrzony w indeksy) w taki sposób, by użytkownik mógł dokonać jego dogłębnej analizy i interpretacji. Kolejnym ogniwem procesu jest archiwizacja pozyskanego materiału badawczego, która ma umożliwić wielokrotne wykorzystywanie zgromadzonych wywiadów w różnorodnych celach poznawczych. Ostatni element składowy *oral history* to prezentacja wyników uzyskanych na podstawie podjętych analiz, przybierająca obecnie różne formy. Pokłosem zrealizowanych badań mogą być: publikacje, zarówno naukowe, jak i popularnonaukowe, wystawy (także wirtualne), prezentacje multimedialne, filmy dokumentalne, programy radiowe i telewizyjne, materiały edukacyjne, przedsięwzięcia artystyczne itd. Generalnie w takim ujęciu istotą metody jest zapewnienie dostępu do źródeł mówionych wszystkim tym, którzy mają do tego prawo. Ilustrują to dobrze słowa Donalda Ritchiego, autora przewodnika po metodzie *oral history*, które przywołuje Kierzkowski: „Wywiad staje się relacją historii mówionej dopiero wtedy, gdy jest rejestrowany, w pewien sposób przetworzony, udostępniany w ramach zbiorów archiwalnych, bibliotecznych czy innych lub też przechowywany we względnie wiernej oryginałowi formie z możliwością wykorzystania go w publikacji” (Ritchie, 2003, s. 24, cyt. za Kierzkowski, 2014, s. 9).

Ponieważ, jak wcześniej zaznaczono, ważnym elementem *oral history* jest opracowanie uzyskanych źródeł w sposób ułatwiający ich poprawne i wielokontekstowe wykorzystanie oraz udostępnianie takich materiałów, a co za tym idzie rozpowszechnianie o nich informacji – wydaje się, że w rozwój metody powinni włączyć się także bibliotekarze i informatolodzy. Na fakt, że problematykę archiwizowania badawczych danych jakościowych w repozytoriach cyfrowych powinno zainteresować się środowisko bibliotekarzy i pracowników informacji, zwróciła uwagę Sabina Cisek (2014, s. 69).

W pozyskiwanie źródeł mówionych angażują się różnego typu instytucje – w tym organizacje pozarządowe – które wykorzystują relacje świadków historii w działalności naukowo-badawczej, edukacyjnej, kulturalnej itp. Przeglądu najważniejszych polskich ośrodków realizujących różnego typu projekty *oral history* dokonała Izabela Lewandowska (2011, s. 88-98). Znalazły się wśród nich m.in.: Fundacja Ośrodka KARTA w Warszawie, Narodowe Centrum Kultury, Centrum Edukacji Obywatelskiej w Warszawie, Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN” w Lublinie, Muzeum Powstania Warszawskiego. Warto tu jeszcze wspomnieć o zainicjowanym przez Ośrodek KARTA programie *Cyfrowe Archiwa Tradycji Lokalnej*, którego celem było zorganizowanie

przy bibliotekach gminnych w całej Polsce archiwów społecznych. Ważne miejsce w procesie gromadzenia źródeł dotyczących historii regionu przypadło metodzie *oral history*.

Institucje kultury, ośrodki badawcze, organizacje społeczne mogą czynnie rozbudowywać swoje zasoby źródeł oralnych poprzez inicjowanie i koordynowanie kolejnych projektów badawczych. Zdarza się także, że osoby prywatne przekazują do zbiorów publicznych wywiady zarejestrowane czy to na potrzeby własnych badań, czy też w celach hobbystycznych. O pożytkach płynących z archiwizowania przez instytucje naukowe danych jakościowych gromadzonych przez naukowców w trakcie badań terenowych w celu udostępnienia ich do reanalizy innym użytkownikom pisał szerzej m.in. Piotr Filipkowski (2005).

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że krąg osób, które wykorzystują lub mogłyby wykorzystać źródła mówione dla swoich potrzeb jest niezwykle szeroki. Wśród użytkowników takich materiałów wymienia się nie tylko naukowców z zakresu nauk humanistycznych i społecznych, lecz także dziennikarzy, hobbystów prowadzących badania genealogiczne, pasjonatów historii lokalnej, studentów, uczniów, nauczycieli, animatorów kultury, a nawet artystów. Planując przedsięwzięcia *oral history* i organizując dostęp do pozyskanych nagrań, powinno się zatem uwzględnić specyficzne potrzeby i oczekiwania różnych grup odbiorców informacji.

Organizowanie dostępu do relacji świadków historii w dobie cyfryzacji

Według Alistaira Thomsona, jednym z przełomowych momentów w rozwoju metody *oral history* była zapoczątkowana w latach 90. ubiegłego stulecia rewolucja cyfrowa, która wpłynęła na sposób rejestracji, przechowywania, opracowania, udostępniania, rozpowszechniania i wykorzystywania relacji ustnych (Thomson, 2007, s. 68-70). Coraz więcej instytucji zajmujących się gromadzeniem źródeł mówionych wykorzystuje możliwości, jakie stwarzają technologie cyfrowe i internet, by udostępnić użytkownikom swoje kolekcje. Wiele projektów budowania archiwów cyfrowych relacji ustnych realizowanych jest w Stanach Zjednoczonych. Tamtejsza szkoła *oral history* przywiązywała zresztą od samego początku szczególną wagę do zagadnień związanych z archiwizowaniem źródeł mówionych (Fiternicka-Gorzko, 2012, s. 11). Działający od 1996 r. w Waszyngtonie Institute of Museum and Library Services prowadzi serwis internetowy *Oral History in the Digital Age* <http://ohda.matrix.msu.edu/> (dalej OHDA) promujący wykorzystanie narzędzi cyfrowych na wszystkich etapach realizacji projektów *oral history*: począwszy od rejestracji nagrań aż po rozpowszechnianie o nich informacji. Jego integralną częścią jest stworzony w systemie wiki przewodnik po najlepszych praktykach w tym zakresie (<http://ohda.matrix.msu.edu/best-practices/>).

Odpowiednio zorganizowane i opisane zasoby źródeł mówionych udostępniane online są jednym z typów internetowych archiwów badawczych danych jakościowych, których istotę przedstawiła w swym artykule Sabina Cisek (2014). Oczywiście niektóre

instytucje decydują się na umieszczenie w sieci wyłącznie metadanych charakteryzujących relacje świadków historii. Często stosowaną praktyką, także w polskich instytucjach, jest publikowanie w internecie obszernych streszczeń wywiadów lub, tak jak ma to miejsce na przykład w *Bibliotece Multimedialnej* Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN”, odpowiednio opracowanych fragmentów zarówno nagrań, jak i transkrypcji. Czasem online dostępne są transkrypcje, a z dokumentów audialnych bądź audiowizualnych można korzystać w konkretnej placówce. W dalszej części artykułu rozpatrywane będą wyłącznie przypadki, gdy w wolnym dostępie znajdują się **pełne wywiady w postaci plików audio lub wideo**.

Na zakres i sposób udostępniania źródeł oralnych w internecie bezpośredni wpływ mają kwestie prawne i etyczne związane z archiwizacją takich materiałów. Szerzej pisali o nich Marta Kurkowska-Budzan (2011, s. 28-31) i Piotr Filipkowski (2005, s. 38-44), którzy zwrócili uwagę na odmienne rozstrzygnięcia stosowane w różnych krajach. Zamieszczając relacje *oral history* na stronach internetowych, należy zawsze pamiętać o ochronie praw autorskich, danych osobowych oraz zwrócić uwagę na różnego typu dane wrażliwe pojawiające się w wywiadach, co oznacza, że każdy przypadek upublicznienia w sieci relacji świadka historii powinien być rozpatrywany indywidualnie (Czapigo, 2012, s. 78). Rozmówcy muszą oczywiście wyrazić pisemną zgodę na określony sposób archiwizacji i wykorzystania udzielonego wywiadu.

W zasadzie istnieją dwa sposoby zamieszczania źródeł historii mówionej w internecie. Po pierwsze, odnośniki do obiektów cyfrowych mogą zostać bezpośrednio wbudowane w kod HTML strony internetowej, co jest praktykowane w przypadku udostępniania mniejszych kolekcji. Wiele instytucji wykorzystuje jednak specjalistyczne oprogramowanie, zarówno komercyjne, jak i darmowe i otwarte do tworzenia archiwów cyfrowych i zarządzania zgromadzonymi w nich obiektami. Do popularnych narzędzi należą: CONTENTdm, Omeka, Fedora, KORA, Collective Access, Collection Space, DSpace. W efekcie niektóre bazy nagrań *oral history* mają bardzo rozbudowane kryteria wyszukiwawcze, jak na przykład *Visual History Archive* (<https://sf.usc.edu/vha>) stworzone przez USC Shoah Foundation.

Wybór odpowiedniego oprogramowania jest ważnym etapem planowania projektu służącego udostępnieniu źródeł *oral history* w internecie. Wśród zaleceń ekspertów (Price, 2012) można wyróżnić trzy grupy czynników, jakie należy uwzględnić, podejmując decyzję w tym zakresie. Po pierwsze, są to cele, jakim służyć ma planowane przedsięwzięcie oraz potrzeby i oczekiwania jego odbiorców (użytkowników). Po drugie, powinno się oczywiście wziąć pod uwagę specyfikę konkretnej kolekcji: tematykę, rozmiar, jej strukturę, rodzaj dokumentów i format, w jakim udostępniane będą obiekty cyfrowe, itp. Po trzecie, ważne są zasoby, którymi dysponujemy: techniczne, finansowe, czasowe, ludzkie.

Informacje o internetowych zasobach relacji ustnych mogą być rozpowszechniane w różny sposób. Rejestruje je między innymi centralny katalog WorldCat. Ponadto na stronach instytucji prowadzących badania nad historią mówioną i realizujących projekty *oral history*, a także na stronach hobbystów znaleźć można rejestry cyfrowych

archiwów źródeł mówionych. Są to najczęściej wykazy odnośników (adresów URL) wraz z krótką informacją o tematyce zbiorów. Najbardziej rozbudowany rejestr, z podziałem na trzy kategorie odnoszące się do sposobu udostępniania relacji (pliki wideo, pliki audio, transkrypcje), można znaleźć w serwisie OHDA (<http://wiki.ohda.matrix.msu.edu/index.php/Sites>). Ciekawą inicjatywę stanowi ponadto dostępna w rocznej prenumeracie internetowa publikacja *Oral history online* przygotowana przez wydawnictwo Alexander Street Press (Oral history, 2004), która zawiera informacje o źródłach historii mówionej w języku angielskim przechowywanych w archiwach i bibliotekach na całym świecie, wraz z odnośnikami do nagrań audio, wideo i transkrypcji, jeśli te znajdują się w sieci.

Cyfrowe zasoby nagrań *oral history* udostępniane w internecie przez różnego typu instytucje są bardzo zróżnicowane – nie tylko pod względem rozmiaru i tematyki – stąd bardzo trudno jest dokonać ich ogólnej charakterystyki. Po pierwsze, składają się z plików audio i/lub wideo w różnych formatach. Po drugie, są wśród nich zarówno relacje utrwalone w postaci cyfrowej (ang. *born-digital*), jak i zdigitalizowane nagrania analogowe. Rozmowa ze świadkiem historii mogła zostać zarejestrowana w trakcie jednej lub kilku sesji, tym samym jest zapisana w jednym lub kilku plikach. Czasem wywiadowi towarzyszą inne, związane z nimi tematycznie lub proveniencyjnie obiekty cyfrowe, najczęściej fotografie (np. *Densho Digital Archive* <http://archive.densho.org/>, *Project Jukebox* <http://jukebox.uaf.edu/site7/>). Nierzadko internetowe zasoby źródeł oralnych mają charakter mieszany, tzn. część relacji udostępniana jest w formie transkrypcji, a część w formie plików dźwiękowych lub wideo. Upubliczniony w sieci zbiór *oral history* może obejmować wywiady nagrane w ramach jednego przedsięwzięcia naukowego lub edukacyjnego, bądź w ramach większej liczby takich przedsięwzięć. Niektóre instytucje zamieszczają w sieci wywiady pozyskane z różnych źródeł, a dobrane według określonych cech, jak na przykład pochodzenie społeczne respondenta, jego zawód, miejsce zamieszkania czy zainteresowania. Bardzo często kolekcje źródeł mówionych zostają zintegrowane z innymi zasobami cyfrowymi danej instytucji, tak jak w Bibliotece Brytyjskiej, gdzie wybrane relacje świadków historii udostępniane są w ramach archiwum cyfrowego *British Library Sounds* <http://sounds.bl.uk/>, w którym znajdują się także nagrania muzyki klasycznej, popularnej, etnicznej, odgłosów natury, brytyjskich dialektów itp. Dobrym przykładem są tu także archiwa/biblioteki cyfrowe szkół wyższych (np. Uniwersytetu w Waszyngtonie, Uniwersytetu Huston, Uniwersytetu Miami), w których znaleźć można różnego typu zdigitalizowane zbiory specjalne: rękopisy, plakaty, mapy, ryciny itd.

Nie do wszystkich internetowych kolekcji źródeł *oral history* użytkownicy mają wolny dostęp. Czasem wymagane jest założenie bezpłatnego konta, a w niektórych przypadkach wykupienie abonamentu. Na przykład za korzystanie z *History Makers Digital Online Archive* (<http://www.thehistorymakers.com/digital-archive>) zawierającego ponad 660 wywiadów z wybitnymi Afroamerykanami pobierana jest miesięczna opłata w wysokości 30 dolarów. Z kolei z *Visual History Archive*, w którym zgromadzono ponad 53 tysiące relacji ofiar i świadków Holokaustu, masakry Tutsi w Rwandzie,

masakry nankińskiej w Chinach, masakry Ormian w Turcji, korzystać można w instytucjach subskrybujących bazę (po bezpłatnej rejestracji użytkownicy uzyskują dostęp jedynie do około 1600 pełnych wywiadów).

Część kolekcji *oral history* udostępnianych jest w sieci przede wszystkim w celach edukacyjnych. W takich przypadkach archiwiści szczególną wagę przywiązują do kontekstualizacji upubliczniczonych nagrań. W efekcie strony, na których są zamieszczane wywiady, przybierają postać tematycznych portali poświęconych wybranym zjawiskom społecznym czy wydarzeniom historycznym. Jako przykład można tu podać obejmujące blisko 900 relacji mówionych *Densho Digital Archive* funkcjonujące w ramach serwisu organizacji non profit Densho (<http://www.densho.org>), której celem jest udostępnianie w przestrzeni cyfrowej różnego typu źródeł historycznych dokumentujących doświadczenia Amerykanów o japońskim pochodzeniu, którzy zostali internowani w trakcie II wojny światowej.

W niektórych przypadkach archiwa cyfrowe źródeł *oral history* pełnią funkcję archiwalnych baz danych. Tworzące je instytucje dążą do zarejestrowania i udostępnienia za ich pośrednictwem wszystkich (bądź znacznej części) posiadanych nagrań, które mają służyć szerokiej gamie potencjalnych użytkowników. Na przykład w bibliotece cyfrowej Uniwersytetu Baylor w Stanach Zjednoczonych (<http://digitalcollections.baylor.edu/cdm>) znaleźć można ponad 3500 transkrypcji oraz 1500 plików z nagraniami, które są efektem ponad 200 projektów realizowanych od lat 70. ubiegłego wieku przez tamtejszy Institute for Oral History. Wciąż kontynuowane są prace nad udostępnieniem w postaci cyfrowej kolejnych relacji.

Niezależnie od celów przyświecających twórcom, budując internetowe archiwum źródeł mówionych, należy naświetlić proveniencję znajdujących się w nim obiektów, łącznie z historią ich archiwizacji. Użytkownik musi wiedzieć, czy ma do czynienia z całością, czy tylko z fragmentem posiadanych przez daną instytucję zasobów, a jeśli jest to fragment, jakie były kryteria doboru zamieszczonych w sieci materiałów. Negatywnym zjawiskiem towarzyszącym archiwistyce cyfrowej, na co zwracają uwagę niektórzy badacze, jest wybiórcze publikowanie archiwaliów, które czasem dobierane są przez archiwistów pod kątem ich „atrakcyjności” dla wąskiego segmentu odbiorców (Osiński, 2014, s. 27; Wilkowski, 2013, s. 53-54).

Nie ma powszechnie obowiązujących reguł opracowania źródeł historii mówionej w systemach zautomatyzowanych. Instytucje posiadające w swych zasobach materiały audialne i audiowizualne stosują różne standardy, zarówno archiwalne, jak i biblioteczne, określające strukturę rekordu w bazie i jego zawartość (Lewandowska, Bogdanowicz). We wspomnianym serwisie OHDA znaleźć można ogólne zalecenia, którymi mogą kierować się archiwiści poszukujący efektywnego modelu udostępniania źródeł oralnych w internecie (Mazé, 2012), a także liczne studia przypadków ilustrujące odmienne rozwiązania przyjęte w różnych archiwach, bibliotekach i muzeach. Amerykański znawca metody *oral history*, Michael Frisch, zgłębiając problematykę opracowania i udostępniania wywiadów *oral history* w archiwach cyfrowych, zwrócił uwagę, że ich twórcy prezentują odmienne podejścia w trzech odrębnych, ale wzajemnie

przenikających się sferach: indeksowania nagrań, wykorzystywania transkrypcji jako punktu dostępu do nich, odwzorowania zawartości relacji (Frisch, Lambert, 2012).

Odpowiednio zaprojektowany zestaw metadanych – zarówno opisowych, technicznych, jak i administracyjnych – dostosowany do potrzeb użytkowników zasobu cyfrowego oraz jego twórców pozwala efektywnie zarządzać archiwum źródeł mówionych i sprawnie w nim wyszukiwać. Informacje o kolekcjach *oral history* oraz tworzących je obiektach mogą być pozyskiwane i dodawane przez cały cykl istnienia źródła mówionego, a proces ich gromadzenia rozpoczyna się zwykle już w chwili rejestracji wywiadu lub nawet jeszcze przed dokonaniem jego zapisu. Tym samym podstawowe dane o dokumencie, łącznie z informacjami o zawartości treściowej nagrania wyrażonej w postaci streszczeń lub słów kluczowych, są zazwyczaj dostarczane przez badaczy przeprowadzających rozmowę (Boyd, 2012). Uważa się zresztą za korzystne, jeśli to osoby nagrywające relację opracowują ją pod względem formalnym i rzeczowym.

Często wykorzystywanym schematem metadanych dla nagrań *oral history* w różnego typu systemach informacyjnych jest Dublin Core. Niektórzy badacze widzą konieczność przygotowania odrębnego standardu na potrzeby opracowania źródeł mówionych, jak na przykład Nancy MacKay, która zaproponowała, by zaadaptować w tym celu stworzony w Stanach Zjednoczonych schemat PBCore, przeznaczony do opisu programów radiowych i telewizyjnych (MacKay, 2012). Przeciwnicy takiej koncepcji uważają, że należy skupić się przede wszystkim na udoskonalaniu aktualnie stosowanych w różnych instytucjach rozwiązań (Nelson, Kata, 2015).

Jak wspomniano wyżej, zasoby cyfrowe relacji *oral history* otrzymują opisy na różnych poziomach. Po pierwsze, w metadane powinny zostać zaopatrzone całe kolekcje dokumentów dźwiękowych zarejestrowanych w ramach jednego przedsięwzięcia naukowego, czyli pochodzących z jednego źródła. Takie rozwiązanie wynika z archiwalnej zasady proveniencji (Boyd, 2012). Jest niezwykle istotne, by użytkownicy mieli dostęp do szczegółowych informacji dotyczących warstwy metodologicznej projektu, w trakcie którego zgromadzono wywiady (Filipkowski, 2005, s. 37-38).

Kolejny poziom opisu to pojedyncze nagranie. Podstawowe dane dotyczące relacji *oral history* zamieszczane w archiwach cyfrowych to: tytuł relacji, osoba udzielająca wywiadu, osoba przeprowadzająca wywiad, miejsce i data nagrania, nazwa projektu, podczas którego zarejestrowano relację, czas trwania wywiadu, język nagrania, format zapisu. W niektórych bazach znaleźć można rozbudowane informacje o świadku historii, których treść wynika zazwyczaj ze specyfiki projektu. Bez względu na przyjęte rozwiązanie, ważne, by metadane zawierały precyzyjnie sformułowane warunki i zasady wykorzystywania opublikowanego źródła mówionego.

Opisy formalne relacji *oral history* uzupełniane są zazwyczaj streszczeniami oraz słownictwem kontrolowanym. Praktyka pokazała, że czasem trudno jest wyrazić treść źródeł mówionych przy pomocy dostępnych języków informacyjno-wyszukiwawczych, co wynika z faktu, że świadkowie różnych wydarzeń opisują swoje przeżycia i skupiają się głównie na działaniach. Z tej przyczyny instytucje gromadzące źródła historii mówionej albo adaptują na własne potrzeby istniejące słowniki haseł przed-

miotowych czy tezaury, albo tworzą własne słownictwo kontrolowane, dostosowane do treści posiadanych zasobów oraz wymagań ich użytkowników. Za przykład może tu posłużyć słownik kontrolowany przygotowany przez pracowników National WWII Museum w Nowym Orleanie (Barnes, Guise, 2013) czy tezaurus wykorzystywany w *Visual History Archive* (USC Shoah, 2012). Uzupełnieniem metadanych opisowych dotyczących relacji *oral history* są także inne obiekty znajdujące się w archiwum cyfrowym, np. fotografie lub skany pamiętek z prywatnych zbiorów respondentów. Dodatkowo coraz więcej programów do tworzenia kolekcji cyfrowych (m.in. CONTENTdm i Omeka) umożliwia zarejestrowanym użytkownikom dodawanie do nagrań tagów oraz komentarzy.

Pojawia się jednak pytanie, czy rzeczywiście pojedyncze nagranie stanowi najwłaściwszą (optymalną) jednostkę opisu rzeczowej relacji *oral history*. Przesłuchiwanie dokumentów dźwiękowych i audiowizualnych w celu zlokalizowania w nich interesujących informacji jest czasochłonne, stąd użytkownicy, jak wynika z obserwacji, chętniej sięgają po transkrypcję źródeł mówionych (Frisch, 2006, p. 1-2; Shopes, 2012). Znawcy metody *oral history* są w zasadzie zgodni, że podstawą wszelkich analiz powinno być nagranie, najlepiej zapis wideo, który rejestruje całą gamę komunikatów niewerbalnych, takich jak ton głosu, intonacja, gesty, mimika rozmówcy i tym samym umożliwia poprawną i dogłębną interpretację wypowiedzi (Fiternicka-Gorzko, 2012, s. 17-18; Kaufman, 2013, s. 2-3; Kurkowska-Budzan, 2011, s. 32). Niektórzy uważają wręcz transkrypcję wywiadu za obciążoną interpretacją „metakonstrukcję” (Kierzkowski, 2008, s. 4). Wskazany problem daje się rozwiązać dzięki zastosowaniu technologii komputerowych, które pozwalają na powiązanie plików audio i wideo z tekstem. W takim przypadku elektroniczna transkrypcja skorelowana z nagraniem pełni funkcję metadanych. Użytkownik może odnaleźć w dokumencie tekstowym, a czasem w zbiorze takich dokumentów, interesujące go słowa lub frazy, a następnie, poprzez jedno kliknięcie na odpowiednim segmencie transkrypcji, odsłuchać właściwy fragment relacji. Z punktu widzenia użytkownika takie rozwiązanie wydaje się bardzo korzystne. Przewodzone testy użyteczności interfejsów umożliwiających dostęp do obrazu wideo oraz tekstu (użytkownicy mogli oglądać nagranie i równocześnie śledzić transkrypcję). Pokazały one, że w przypadku poszukiwania w relacjach *oral history* faktów (ang. *lookup task*) badani koncentrowali się na transkrypcji, zaś w przypadku zadań wyszukiwawczych mających otwarty charakter (ang. *exploratory task*), wymagających zapoznania się z jakąś tematyką – dostęp do nagrania wideo (Christel, Frisch, 2008). Należy jednak pamiętać, że sporządzenie dobrej jakości transkrypcji relacji ustnych jest czasochłonne, a tym samym bardzo kosztowne (Boyd, 2013, p. 99-100; Jong et al., 2008, p. 5). Dostępne obecnie oprogramowanie do rozpoznawania mowy nie jest jeszcze na tyle skuteczne, by mogło zostać powszechnie wykorzystane w przedsięwzięciach z zakresu *oral history*. O barierach z tym związanych szerzej pisali Samuel Gustman et al. (2012, p. 6), Franciska de Jong et al. (2008, s. 9-11) oraz Doug Oard (2012). Trudną do pokonania przeszkodą jest m.in.: zła jakość rejestrowanych w naturalnej scenerii nagrań, potoczny, nierzadko nacechowany emocjonalnie, styl wypowiedzi rozmówców, którzy dodatko-

wo często operują nazwami osób i miejsc. Poza tym wyszukiwanie pełnotekstowe – zwłaszcza w przypadku relacji ustnych, które mają charakter swobodnej rozmowy – nie zawsze przynosi oczekiwane rezultaty. Respondent może udzielić godzinnego wywiadu odnoszącego się do jakiegoś zjawiska społecznego (np. dyskryminacji kobiet), nie używając terminu, który je określa. Z tej przyczyny coraz większą popularność zdobywają narzędzia umożliwiające uczestnikom projektów *oral history* indeksowanie nagrań oraz dodawanie do nich adnotacji. Proces ten polega na dokonaniu podziału wywiadu na podobnej długości, jedno- bądź kilkuminutowe segmenty (poprzez dodanie do materiału audio lub wideo znaczników czasu), które, w zależności od potrzeb i możliwości instytucji, zaopatrywane są w tytuły, streszczenia, hasła przedmiotowe, deskryptory, słowa kluczowe, geotagi, odnośniki do innych kolekcji cyfrowych, stron internetowych, multimediów itp. (zob. np. *Audio Video Barn* <http://avbarn.museum.state.il.us/>, *Densho Digital Archive*, *Digital Collections of The National World War II Museum* <http://www.ww2online.org/>, *Visual History Archive*). Dodatkowo jeśli w ramach wydzielonych segmentów pojawiają się interesujące historie, anegdoty, cytaty, które mogłyby zostać wykorzystane w prezentacjach, wystawach, materiałach dydaktycznych itp., można je także, zgodnie z sugestią niektórych badaczy, oznaczyć i zindeksować (Lambert, Frisch, 2012). Taki poziom szczegółowości opisu pozwala na przeprowadzenie stosunkowo kompletnej charakterystyki treściowej wielowątkowych relacji *oral history*.

Przedstawiona metoda opracowania nagrań ma usprawnić przeszukiwanie zasobów źródeł mówionych oraz ułatwić ich interpretację. Poprzez podział relacji na fragmenty i przyporządkowanie im tytułów i streszczeń powstaje „spis treści” wywiadu. Z kolei proces zaopatrywania kolejnych segmentów źródła oralnego w słownictwo kontrolowane przypomina sporządzanie indeksu do książki. W efekcie użytkownik może szybko zorientować się w poruszanej w nagraniach problematyce i łatwiej zlokalizować interesujące go tematy – choć, jak zaznaczają niektórzy, skuteczność powyższych rozwiązań należy potwierdzić badaniami (Gustman et al., 2012, p. 8). Dodatkowo powiązanie relacji ustnej z innymi obiektami cyfrowymi dostępnymi w bazie oraz w sieci pozwala lepiej zrozumieć zawarte w niej informacje.

W niektórych instytucjach indeksowanie jest alternatywą dla czasochłonnego procesu przygotowania transkrypcji, której dostępność może dodatkowo spowodować, że użytkownik nie sięgnie do oryginalnego, pierwotnego źródła informacji, czyli nagrania. Z perspektywy użytkownika optymalna sytuacja, jak się wydaje, ma miejsce wówczas, gdy sporządzono wyczerpujące, odwzorowujące wszystkie ważniejsze tematy charakterystyki wyszukiwawcze relacji mówionych oraz udostępniono ich elektroniczne, skorelowane z nagraniami transkrypcje. W sieci pojawiają się już tego typu rozwiązania, a za przykład może tu posłużyć zasób cyfrowy Louie B. Nunn Center for Oral History na Uniwersytecie Kentucky w Stanach Zjednoczonych (<http://www.kentuckyoralhistory.org/>).

Do indeksowania źródeł mówionych wykorzystywane jest oprogramowanie przeznaczone do analizy i organizacji różnego typu danych jakościowych, np. *Interclipper*, *Transana*, *Annotator's Workbench*. Powstają też narzędzia dedykowane do opracowa-

nia relacji historii mówionej. Na przykład na Uniwersytecie Kentucky stworzono bezpłatną aplikację *Oral history metadata synchronizer* (Boyd, 2013; Boyd et al., 2014), działającą jako wtyczka do wielu programów przeznaczonych do budowania archiwów cyfrowych, np. Omeka, KORA, CONTENTdm, a na Uniwersytecie Concordia w Montrealu przygotowano program *Stories Matter*, również udostępniany bezpłatnie wszystkim zainteresowanym (Jessee, Zembrzycki, High, 2010).

Zakończenie

W rozważaniach teoretycznych dotyczących *oral history* opisywany jest czasem paradoks „braku oralności” tej metody, który ma miejsce wówczas, gdy na etapie archiwizacji, analizy i prezentacji wyników projektu wykorzystywana jest transkrypcja, a nie nagranie wywiadu (Kierzkowski, 2008, s. 4). Zagadnienie to jest oczywiście bardzo złożone i może być rozpatrywane z różnych perspektyw, niemniej jednak wydaje się, że narzędzia cyfrowe mogą pomóc przełamać taki stan rzeczy. Należy mieć nadzieję, że wraz z rozwojem nowych technologii umożliwiających tworzenie internetowych archiwów źródeł mówionych materiały takie będą w znacznie większym stopniu wykorzystywane przez różne grupy użytkowników – i to, jak prognozuje Michael Frisch, w swojej oryginalnej, audialnej lub audiowizualnej postaci (Frisch, 2006, p. 12). Budowanie archiwów cyfrowych dużych zasobów *oral history*, po których użytkownik może sprawnie się poruszać, wymaga podjęcia badań przede wszystkim w dwóch obszarach. Pierwszy z nich dotyczy technologii automatycznego rozpoznawania mowy i automatycznego indeksowania, zaś drugi zachowań informacyjnych użytkowników materiałów archiwalnych w formie dokumentów dźwiękowych i audiowizualnych.

Bibliografia

1. Barnes, Lindsey; Guise, Kim (2013). World War Words: the creation of a world war II – specific vocabulary for the oral history collection at The National WWII Museum. *Oral History Review*, vol. 40, no.1, pp. 126-134.
2. Boyd, Doug (2012). Case study: interviewer-generated metadata. In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/06/interviewer-generated-metadata/> (odczyt 15.02.2016).
3. Boyd, Doug (2013). OHMS: enhancing access to oral history for free. *Oral History Review*, vol. 40, no.1, pp. 95-106 (odczyt 15.02.2016).
4. Boyd, Doug et al. (2014). Indexing interviews in OHMS: an overview. In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2014/11/indexing-interviews-in-ohms/> (odczyt 15.02.2016).
5. Christel, Michael; Frisch, Michael (2008). Evaluating the contributions of video representation for a life oral history collection. <http://repository.cmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1373&context=compsci> (odczyt 15.02.2016).

6. Cisek, Sabina (2014). Archiwa jakościowych danych badawczych w internecie. W: Agnieszka Korycińska-Huras; Małgorzata Janiak red. *Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym. Badania, zasoby, użytkownicy*. Warszawa: Wydaw. Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 68-80.
7. Czapięgo, Dominik (2013). Historia mówiona – realizacja nagrań. W: Katarzyna Ziętał red. *Archiwistyka społeczna*. Warszawa: KARTA. http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa_spoleczne_podrecznik.pdf (odczyt 15.02.2016).
8. Filipkowski, Piotr (2005). Po co archiwizować dane jakościowe i jak robią to inni. *ASK. Społeczeństwo – Badania – Metody*, nr 14, s. 31-52.
9. Fiternicka-Gorzko, Magdalena (2012). Historia mówiona: od metody historycznej do interdyscyplinarnego podejścia badawczego. *Opuscula Sociologica*, nr 2, s. 5-25.
10. Frisch, Michael (2006). *Oral history and the digital revolution: toward a post-documentary sensibility*. www.randforce.com/ohreader_draft.pdf (odczyt 15.02.2016).
11. Frisch, Michael; Lambert, Douglas (2012). Mapping approaches to oral history content management in the digital age. In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/07/mapping/> (odczyt 15.02.2016).
12. Gustman, Samuel et al. (2002). *Supporting access to large digital oral history archives*. <https://terpconnect.umd.edu/~oard/pdf/jcdl02.pdf> (odczyt 15.02.2016).
13. Jessee, Erin; Zembrzycki, Stacey; High, Steven (2010). Stories Matter: conceptual challenges in the development of oral history database building software. *Forum: Qualitative Social Research*, vol. 12, no.1. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs110119> (odczyt 15.02.2016).
14. Jong, Franciska de et al. (2008). Access to recorded interviews: a research agenda. *ACM Journal on Computing and Cultural Heritage*, vol. 1 (1), pp. 1-27. DOI 10.1145/1367080.1367083. <http://doc.utwente.nl/64820/> (odczyt 15.02.2016).
15. Kaufman, Peter (2013). Oral history in the video age. *Oral History Review*, vol. 40, no.1, pp. 1-7.
16. Kierzkowski, Michał (2008). *Źródła ustne (audiowizualne) w kontekście badań historycznych: próba metodologicznego oglądu statusu relacji ustnych*. <http://biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/dlibra/doccontent?id=25574> (odczyt 15.02.2016).
17. Kierzkowski, Michał (2014). Historia mówiona – próba definicji pojęcia. *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej*, t. 4, s. 5-20.
18. Kurkowska-Budzan, Marta (2011). Informator, świadek historii, narrator – kilka wątków epistemologicznych i etycznych *oral history*. *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej*, t. 1, s. 9-34.
19. Lambert, Douglas; Frisch, Michael (2012). Meaningful access to audio and video passages: a two-tiered approach for annotation, navigation, and cross-referencing within and across oral history interviews. In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/06/meaningful-access-to-audio-and-video-passages-2/> (odczyt 15.02.2016).
20. Lewandowska, Izabela; Bogdanowicz, Anna. *Komputerowe metody archiwizacji relacji ustnych*. <http://www.archiwa.gov.pl/lang-pl/wydarzenia/konferencje/359-problemy-opracowania-materialow-audiowizualnych-w-archiwach-panstwowych.html> (odczyt 15.02.2016).

21. Lewandowska, Izabela (2011). *Oral history we współczesnej Polsce – badania, projekty, stowarzyszenia*. *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej*, t. 1, s. 81-103.
22. MacKay, Nancy. (2012). Oral history core: an idea for a metadata scheme. In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/06/oral-history-core/> (odczyt 15.02.2016).
23. Mazé, Elinor (2012). Metadata: best practices for oral history access and preservation. In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/06/metadata/> (odczyt 15.02.2016).
24. Nelson, Cyns; Kata, Lauren (2015). The OHA Metadata Task Force: the force behind our task. In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2015/10/the-oha-metadata-task-force-the-force-behind-our-task/> (odczyt 15.02.2016).
25. Oard, Doug (2012). Can automatic speech recognition replace manual transcription? In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/06/automatic-speech-recognition/> (odczyt 15.02.2016).
26. Osiński, Zbigniew (2014). Narzędzia pracy historyka w świecie cyfrowym. W: Anna Sobczak; Marta Cichocka; Piotr Frąckowiak red. *Historia 2.0*. Lublin: E-naukowiec, s. 15-30. http://e-naukowiec.eu/historia_20/ (odczyt 15.02.2016).
27. Price, Sara (2012). Collection management systems: tools for managing oral history collections. In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/06/collection-management-systems/> (odczyt 15.02.2016).
28. Principles for oral history and best practices for oral history (2009). <http://www.oralhistory.org/about/principles-and-practices/> (odczyt 15.02.2016).
29. Ritchie, Donald (2003). *Doing oral history: a practical guide*. 2 ed. New York: Oxford University Press.
30. Shopes, Linda (2012). Transcribing oral history in the digital age. In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/06/transcribing-oral-history-in-the-digital-age/> (odczyt 15.02.2016).
31. Thomson, Alistair (2007). Four paradigm transformations in *oral history*. *Oral History Review*, vol. 34, no. 1, pp. 49-70.
32. *USC Shoah Foundation Thesaurus (abridged)* (2012). http://sfi.usc.edu/sites/default/files/docfiles/USC_SF_Thesaurus_101212_0.pdf (odczyt 15.02.2016).
33. Warren, Robert (2012). The audio-video barn website: using digital technology to share oral histories with communities. In: Doug Boyd et al. eds. *Oral history in the digital age*. Washington: Institute of Museum and Library Services. <http://ohda.matrix.msu.edu/2012/06/audio-video-barn-website/> (odczyt 15.02.2016).
34. Wilkowski, Marcin (2013). Co się dzieje z archiwum w Internecie? W: Katarzyna Ziętał red. *Archiwistyka społeczna*. Warszawa: KARTA. http://archiwa.org/as/as_img/uploaded/Archiwa_spoleczne_podrecznik.pdf (odczyt 15.02.2016).